

Валентина Полікарпівна Антонюк

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0003-2100-7343

e-mail: antonukvp@gmail.com,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ДО ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ¹

Постановка і актуальність проблеми. Сучасний динамічний технологічний розвиток суспільства, впровадження в економічну діяльність розумних і цифрових технологій суттєво підвищують вимоги до рівня освіти і кваліфікації населення. Особливо це стосується системи вищої освіти (СВО), яка формує людський капітал, що є основним чинником економічного зростання в сучасному світі. В умовах сучасних трансформаційних процесів в Україні, необхідності модернізації економіки та державної системи управління, особливого значення набуває підготовка висококваліфікованих кадрів, спроможних відповідати на виклики сьогодення і приймати ефективні рішення. В світлі цього вирішального значення набуває питання розвитку вищою освітою України в контексті світових тенденцій і досягнень. На сучасному етапі в діяльності вітчизняної вищої школи існує низка проблем: незадовільний стан фінансового і матеріального забезпечення закладів вищої освіти (ЗВО) призвів до деградації навчальної бази, низької мотивації їх кадрового складу; мають місце слабкі модернізаційні зміни в організації навчального процесу, впровадженні сучасних освітніх технологій; слабкий зв'язок ЗВО з роботодавцями обумовив низьку відповідність змісту та якості вищої освіти сучасним потребам економіки і суспільства, має місце низький рівень автономії університетів та їх співпраця з зарубіжними партнерами тощо.

Подальший розвиток системи вищої освіти України потребує визначення стратегічних векторів її розвитку в контексті євроінтеграційних процесів. У рамках Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої, у ст. 431 Глави 23 Угоди «Освіта, навчання та молодь» передбачено, що Сторони зобов'язуються активізувати співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема, з метою: реформування та модернізації системи вищої освіти; сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається у рамках Болонського процесу; підвищення якості та важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами; розширення можливостей вищих навчальних закладів; активізація мобільності студентів та викладачів; увага приділятиметься співробітництву в галузі освіти з метою спрощення доступу до отримання вищої освіти [1].

Потреба модернізації і розвитку системи вищої освіти обумовила необхідність розробки стратегічного документу. У зв'язку з цим фахівцями Міністерства освіти і науки із залученням представників освітян і науковців, органів виконавчої влади, експертного

співтовариства було розроблено проект Стратегії розвитку вищої освіти на 2021-2031 роки [2], представлено на обговорення в кінці 2020 року. При підготовці проекту Стратегії та її опублікуванні значна кількість науковців та освітян прийняла участь у обговоренні її змісту. Слід відзначити ґрунтовну статтю Ю. Вітренка і В. Ворони [3], в якій вони розробили низку пропозицій до змісту стратегії. Нині відбувається широке обговорення представленого проекту і розробка пропозицій з його удосконалення. Так, М. Винницький вважає, що сама поява такого документа свідчить про потребу в концептуальній дискусії щодо подальших шляхів розвитку вищої освіти в Україні. На його думку, підготовлений документ поки що сирий, «клаптиковий» і часто містить суперечливі положення [4]. Отже, проект потребує удосконалення. До такої думки також приходять фахівці Аналітичного центру Київського університету імені Бориса Грінченка «ОсвітАналітика» [5]. Його автори І. Шемелинець та Є. Ніколаєв ґрунтовно проаналізували представлений документ і запропонували низку рекомендацій, які значною мірою спрямовані на посилення європейської орієнтації СВО України та створення умов для того, щоб система вищої освіти України зайняла лідерські позиції на освітньому ринку Східної Європи. До обговорення Стратегії були залучені також фахівці Інституту економіки промисловості НАН України, в тому числі автор даної публікації [6]. Підготовлена стаття є результатом експертної оцінки. На даний момент проект Стратегії розвитку вищої освіти на 2021-2031 роки ще не затверджено, тому робота над її удосконаленням є актуальним завданням.

Метою даної статті є аналіз формування освітньої політики в Україні та змісту проекту Стратегії розвитку вищої освіти з позицій потреб модернізації вузівської системи навчання в контексті євроінтеграційних процесів для формування сучасного людського капіталу.

Виклад основного матеріалу. У прийнятому в 2014 р. Законі України «Про вищу освіту» основною метою вищої освіти визначено підготовку «... конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни» [7]. Досягнення такої мети потребує визначення стратегічних завдань розвитку та суттєвого підвищення якості СВО України, наближення її стандартів до європейського рівня.

Стратегічні підходи до розвитку освіти в Україні були започатковані *Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»)*, затвердженою

¹ Підготовлено у рамках науково-дослідного проекту «Стратегічні напрями інтеграції України до науково-освітнього та інноваційного просторів ЄС: науково-інституційний супровід» (№ держреєстрації 0120U100988).

постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. Серед стратегічних завдань реформування освіти ставилося завдання виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад [8]. Цей перший стратегічний документ у сфері освіти визначав лише вектори її розвитку і не був підкріплений програмою конкретних заходів. Однак уже на перших роках незалежності України він ставив завдання її суттєвого реформування на принципах демократизації та гуманізації, у тому числі шляхом забезпечення процесу інтеграції України у світовий науковий, освітній та культурний простори.

Національна доктрина розвитку освіти 2002 року (далі Доктрина) також була стратегічним документом, оскільки визначала концептуальні ідеї та погляди на стратегію й основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI ст. [9]. Її метою було створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України. Вона в цілому правильно визначала вектори і завдання розвитку різних галузей освіти, в тому числі і вищої, однак робила наголос на гуманітарному аспекті розвитку і недостатньо акцентувала увагу на необхідності модернізації системи освіти відповідно до потреб технологічних трансформацій. Хоч Доктрина і не містила ефективних механізмів її реалізації, вона була важливим документом, який формував нове бачення шляхів розвитку і модернізації освіти, її спрямованість на демократизацію, людський розвиток і на інтеграцію до європейського та світового освітніх просторів.

У рамках концептуальних засад Доктрини в 2012 р. була розроблена *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року* [10]. В ній визначалося, що стратегія розвитку національної системи освіти повинна формуватися адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить стійкий рух та розвиток України в першій чверті XXI ст., інтегрування національної системи освіти в європейський і світовий освітній простір.

Незважаючи на те, що за роки незалежності України не було прийнято окремих державних програмних чи стратегічних документів щодо розвитку системи вищої освіти, кожен із вищеназваних документів визначав розвиток і вузівської системи, забезпечував поступові процеси модернізації вищої школи. Так, *Національна стратегія розвитку освіти* ставила такі завдання у вищій освіті: приведення мережі вищих навчальних закладів і системи управління вищою освітою у відповідність із потребами розвитку національної економіки та запитів ринку праці; створення дослідницьких університетів, розширення автономії вищих навчальних закладів; перегляд та затвердження нового переліку професій педагогічних і науково-педагогічних працівників; розроблення стандартів вищої освіти, зорієнтованих на компетентнісний підхід, узгоджених із новою структурою освітньо-кваліфікаційних і освітньо-наукових рівнів вищої освіти та з Національною рамкою кваліфікацій; розширення взаємодії вищих навчальних закладів з установами Національної академії наук України та Національної академії педагогічних наук України щодо розвитку наукових досліджень у сфері вищої освіти; залучення роботодавців до співпраці з вищими навчальними закла-

дами, зокрема, до участі у розробленні стандартів вищої освіти, організації проходження практики студентами, вирішенні питань надання першого робочого місця випускникам; дальше вдосконалення процедур і технологій зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти; переоснащення навчальної, науково-методичної та матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів [10]. Реалізація цих завдань, хоч і не повна, і не швидка, забезпечувала поступові зміни у сфері вищої освіти та забезпеченні людського розвитку країни.

Слід відзначити, що питанням удосконалення діяльності СВО в контексті потреб формування сучасного людського капіталу в останні роки приділялася значна увага. У 2014 р. прийнято *Закон України «Про вищу освіту»* [7], який визначив сучасні засади її розвитку. Для забезпечення прогресивних змін у СВО, поступової її інтеграції в європейський освітній простір важливою була Угода про Асоціацію між Україною та ЄС, яка формувала правові засади співпраці в галузі освіти, націлювала на реформування та модернізації систем вищої освіти [1]. На сучасному етапі в рамках євроінтеграційних процесів реалізується Програма ЄС ЕРАЗМУС+, яка підтримує проекти міжнародної співпраці, стратегічні партнерства, різноманітні заходи і навчальну мобільність у сфері освіти, професійної підготовки та сприяє розвитку вищої школи. Вищі навчальні заклади України все активніше приймають участь у даній програмі. Так, в рамках напряму «Розвиток потенціалу вищої освіти» вузи України беруть участь у 48 проектах міжнародної співпраці, що впроваджуються у період з 2015 до 2024 р. Загальний бюджет грантів ЄС наданих 48 проектам складає близько 43 млн євро. За проектами модернізуються освітні програми (з Інтернету речей, екології, інженерії, гендерних студій, прав людини, водних ресурсів, інформаційних систем, медицини, сільського господарства тощо), розвивається система забезпечення якості, посилюється співпраця з бізнесом, розроблюється навчально-методичне забезпечення, розбудовується матеріально-технічна база ВНЗ шляхом закупівлі різноманітного обладнання та програмного забезпечення для лабораторій, інноваційних центрів тощо [14].

Прийняті у 2020 р. зміни до Закону України «Про вищу освіту» були спрямовані на підвищення якості освіти у відповідності до сучасних вимог та до здобутків європейської практики, оскільки запроваджують обов'язкову акредитацію навчальних програм, зменшують ліцензування освітньої діяльності у системі вищої освіти, посилюють відповідальність за недотримання академічної доброчесності та передбачають застосування технологій ЗНО для вимірювання результатів навчання, здобутих на бакалаврському рівні, сприяють впровадженню дуальної освіти. Згідно із законом про вищу освіту створено *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти* за моделлю європейських незалежних агентств забезпечення якості. Ці та інші нормативні акти, а також постанови Уряду про удосконалення освітніх стандартів, розвиток STEM-освіти сприяли певному удосконаленню системи вищої освіти.

У той же час, наявність великої кількості невирішених проблем, слабкі процеси модернізації та відставання вітчизняної СВО від розвинених країн вказує на

те, що їх вирішення і подальший прогресивний розвиток СВО буде неможливий без цільової стратегії. У зв'язку з цим фахівцями Міністерства освіти і науки із залученням освітян і науковців, представників органів виконавчої влади та експертного співтовариства було розроблено *проект Стратегії розвитку вищої освіти на 2021–2031 роки*. В ньому визначено такі стратегічні й операційні цілі та завдання розвитку вищої освіти України до 2031 року. *Стратегічна ціль 1 – Забезпечення якості і доступності вищої освіти для різних верств населення*, яка містить такі операційні цілі: розбудова дієвої системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення і моніторингу якості СВО; розбудова системи державних стандартів СВО на основі кваліфікаційних вимог і забезпечення відповідності змісту вищої освіти поточним і стратегічним цілям країни; удосконалення системи професійної орієнтації та конкурсного відбору вступників; матеріально-технічне забезпечення та модернізація лабораторної бази закладів вищої освіти (ЗВО) на світовому рівні; забезпечення доступності й інклюзивності вищої освіти; впровадження інноваційних технологій і дистанційного навчання у вищій освіті; забезпечення гендерної рівності у сфері вищої освіти. *Стратегічна ціль 2 – Забезпечення збалансованості ринку праці фахівців з вищою освітою*: розбудова дієвої системи прогнозування потреби у фахівцях з вищою освітою на ринку праці; створення механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці. *Стратегічна ціль 3 – Покращення системи управління освітою і забезпечення автономії ЗВО*: створення системи конструктивної управлінської взаємодії МОН України, ЗВО та зовнішніх стейкхолдерів; розвиток автономії ЗВО; збалансування мережі ЗВО з урахуванням галузевих і регіональних пріоритетів та історичного надбання; фінансова стабілізація діяльності ЗВО; підтримка переміщених закладів вищої освіти. *Стратегічна ціль 4 – Інтеграція науки, освіти та бізнесу для забезпечення економічного зростання країни*: розвиток інноваційної екосистеми вищої освіти; удосконалення фінансування та комерціалізації університетської науки; забезпечення фундаменталізації та універсалізації освітньої підготовки через спільні проекти наукових і освітніх установ; впровадження підходів SMART-спеціалізації та Індустрії 4.0 в освітні програми. *Стратегічна ціль 5 – Розвиток кадрового потенціалу ЗВО*: підвищення статусу викладача в суспільстві; забезпечення можливостей та стимулювання особистого професійного розвитку викладачів. *Стратегічна ціль 6 – Розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя*: впровадження концепції «Навчання протягом життя»; розбудова гнучкої системи освіти дорослих. *Стратегічна ціль 7 – Інтеграція у європейський і світовий освітній простір з урахуванням національних інтересів*: організаційне забезпечення умов інтеграції у європейський та світовий науково-освітній простір; інтернаціоналізація науково-освітнього процесу; активне залучення іноземних студентів до навчання в Україні [2].

Аналіз змісту проекту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки дає змогу зробити таку загальну оцінку. Розробка Стратегії розвитку вищої освіти в Україні (далі Стратегія) є вкрай актуальним завданням, що впливає із надзвичайно важливої ролі вищої освіти в прогресивному розвитку суспільства, а також із наявності тих значних проблем, що існують у системі вищої освіти України і тривалий час

не вирішуються, або вирішуються дуже повільно. Тому можна стверджувати, що розроблений проект Стратегії є своєчасним і таким, який спрямований на забезпечення поступального соціально-економічного розвитку України і подолання освітнього, наукового й технологічного відставання від розвинених країн світу. У цьому документі принципи і завдання Стратегії розвитку вищої освіти на 2021–2031 роки значною мірою узгоджені з іншими державними стратегічними документами і програмами, вони відповідають нормативно-правовим актам, що регулюють сферу освітньої діяльності в цілому, в тому числі і вищої освіти.

Слід відзначити, що підготовлений проект Стратегії розроблено у відповідності до стандартів стратегування. В ньому є аналіз поточного стану системи вищої освіти, ідентифікація проблем розвитку вищої освіти України, систематизація сучасних світових трендів в освіті, SWOT-аналіз, визначення візії, місії, визначення стратегічних й операційних цілей та завдань розвитку вищої освіти України, які спрямовані на вирішення існуючих проблем у вищій школі. Запропоновані завдання сприятимуть удосконаленню діяльності ВНЗ, забезпеченню якості і доступності вищої освіти для різних верств населення, поступовій інтеграції вищої освіти в європейський освітній простір. Зміст проекту Стратегії спрямований на вирішення проблем і розвиток усіх напрямків діяльності вищої школи як в умовах України, так і в міжнародних аспектах. Тобто, за формальними ознаками та змістом представлений документ є достатньо конструктивним.

Однак він має упущення та слабкі місця: не визначено чітко мету самої Стратегії, механізм та програма реалізації розвитку вищої освіти на 2021–2031 роки відповідно до завдань Стратегії відсутні, а етапи реалізації Стратегії в практичному плані маловірогідні. Крім того, на наш погляд, *проект Стратегії має низку окремих слабких позицій*, які будуть обмежувати його роль у суттєвій модернізації української вищої школи у відповідності до потреб розвитку людського капіталу та сучасних трансформаційних процесів у суспільстві, перешкоджати модернізації самої вищої школи та її євроінтеграційному вектору розвитку.

Зауваження до змісту проекту Стратегії. *По-перше, недостатньо приділяється уваги визначенню концептуальних засад ролі вищої освіти в сучасному суспільному розвитку.* Лише виходячи із сучасного розуміння ролі вищої освіти можна визначати стратегію її розвитку. Нині науковцями розроблено низку теорій, які обґрунтовують провідну роль вищої освіти в суспільному прогресі, серед яких слід назвати: *теорію потрійної спіралі* Генрі Іцковича [11], яка обґрунтовує сучасну модель інноваційного розвитку як результат тісної взаємодії університетів, бізнесу і держави, при цьому саме університети виступають каталізаторами прогресивних змін, формуючи нові знання та об'єднуючи навкруг себе інноваторів і реформаторів; *теорію ендогенного зростання* Лукаса і Ромера [12], в якій вища освіта і наука, що формують людський капітал, є основними чинниками економічного зростання в сучасному світі; *теорію економіки знань, людського капіталу, інтелектуального капіталу* – всі вони обґрунтовують провідну роль вищої освіти та науки в системі інтелектуального, інноваційного й культурного розвитку суспільства. Ці теоретичні розробки вказують на *особливу роль вищої освіти* – вона є не просто однією із компонент освітньої системи, яка забезпечує передачу знань і форму-

вання професійних умінь, *заклади вищої освіти призвані акумулювати світові досягнення науки, розвивати і примножувати знання, збагачувати інтелектуальний і креативний потенціал суспільства, бути осередками прогресивних сил суспільства і, таким чином, виступати драйверами модернізаційних трансформацій країни*. Це має бути відображено як в меті Стратегії, так і в місії вищої освіти.

По-друге, виходячи із змісту цілей та завдань проекту Стратегії та кількості наданих пропозицій у процесі підготовки проекту, відчувається *недостатнє залучення до розробки даного документу основних стейкхолдерів, передусім представників бізнесу – роботодавців, які формують ринок праці для випускників ВНЗ, та споживачів освітніх послуг – студентської молоді*. Аналіз змісту показує, що *Стратегія недостатньо спрямована на активну взаємодію з бізнесом та на диверсифікацію діяльності ВНЗ*. Так, налагодженню взаємодії з роботодавцями присвячена операційна ціль 2.2 – Створення механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці та окремі завдання стратегічної цілі 4 – Інтеграція науки, освіти та бізнесу для забезпечення економічного зростання країни. Однак вони в основному передбачають традиційні форми співпраці (узгодження освітніх програм, залучення фахівців з виробництва до навчального процесу, стажування, практику тощо), які не забезпечують подолання значної дистанції між ВНЗ і реальним сектором економіки. В операційній цілі 4.1 говориться про створення навчально-науково-виробничих кластерів, однак на якій основі – не конкретизовано.

Слід відзначити, що в розвинених країнах в останні десятиліття відбувається модернізація діяльності сучасних ВНЗ у напрямі *перетворення їх на потужні підприємницькі університети* [13]. Відбувається диверсифікація функцій університетів, вони починають виступати активними учасниками економічних відносин, поступово розширюючи свої підприємницькі функції і залучаючи значні фінансові ресурси. Підприємницька діяльність реалізується не лише у вигляді додаткових платних курсів навчання, але й в наукових дослідженнях та в інших напрямках договірної співробітництва з приватними підприємствами, в комерціалізації результатів наукових досліджень, розширенні спектра консалтингових послуг, створенні наукових парків, технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів при університетах. Це, з одного боку, посилює зв'язки між ВНЗ і бізнес-організаціями, наближує вищу школу до вирішення реальних проблем соціально-економічного і технологічного розвитку, а з іншого боку, формує комплекс дієвих інструментів розширення джерел фінансування та притоку інвестицій до університету. Саме такий напрям модернізації вищої освіти вкрай необхідний для вишів України, які стикаються з хронічним дефіцитом фінансових ресурсів.

По-третє, представлений проєкт Стратегії майже повністю ігнорує споживача освітніх послуг – студента. Студент – основний споживач освітніх послуг, – залишається об'єктом вузької діяльності та управління, і то – не основним. Безпосередньо споживачам освітніх послуг присвячено лише операційну ціль 1.5 – Забезпечення доступності й інклюзивності вищої освіти. Студент залишається пасивним об'єктом навчання і управління, що суперечить завданню формування активного, відповідального, ініціативного,

креативного фахівця і громадянина. На сучасному етапі гостро стоїть завдання *формування студенто-орієнтованого освітнього середовища*, в якому *студент є активним суб'єктом і співтворцем (co-creator) навчального процесу*. Це передбачає: суттєве розширення автономії студента, надання права вибору; надання йому можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; перехід до таких форм і методів навчання, які забезпечують активну взаємодію викладача і студента; створення умов для самореалізації його особистості; істотне підвищення відповідальності студента за планування власного навчання, освоєння навчальних дисциплін та виконання навчального плану, за взаємодію з педагогами та іншими учасниками освітнього процесу; забезпечення реального студентського самоврядування в діяльності вищих навчальних закладів. Один із домінуючих світових трендів розвитку вищої школи – це персоналізація освіти під індивіда, вона має бути врахована в стратегії.

По-четверте, в Стратегії недостатньо враховані широкі можливості цифровізації університетів та інших вищих закладів освіти щодо суттєвого вдосконалення моделі вузівського навчання. Запровадження цифрових технологій дають можливість для кожного вузу робити систему підготовки більш адаптованішою до суспільних змін і практичнішою, більш всеохоплюючою і багатовимірною, більш відкритою для світу. Тому стратегія має націлювати діяльність ЗВО на впровадження моделей цифрового і гібридного навчання, розробку програм навчання для груп населення будь якого віку та місця проживання, що сприятиме безперервному розвитку людського капіталу особи упродовж всього життя.

По-п'яте, Стратегія недостатньо спрямована на розвиток у вузах та у студентів інноваційності і підприємливості, що і забезпечує вишій школі роль потужного чинника інноваційного економічного розвитку. Викликає дивування таке ствердження в пояснювальній записці до Стратегії (пункт 8): *«прогноз результатів Реалізація акта не матиме впливу на ринкове середовище, ... розвиток регіонів, підвищення чи зниження спроможності територіальних громад; ринок праці, рівень зайнятості населення ...»*. Не зрозуміло тоді, для чого стратегія розвитку вищої школи взагалі, якщо вона не буде впливати на найважливіші суспільні процеси. ВНЗ готують фахівців найвищого професійного рівня. Їх якість і структура підготовки, безумовно, матиме вплив і на ринкове середовище (якість організації та управління бізнесом), і на ринок праці, і на розвиток територіальних громад, в яких вони будуть працювати. Стратегічна ціль 2 – Забезпечення збалансованості ринку праці фахівців з вищою освітою – саме передбачає удосконалення системи підготовки відповідно до потреб ринку праці. Запропоновані в рамках цієї цілі операційні цілі і завдання сприятимуть підвищенню рівня зайнятості та покращенню ситуації на ринку праці, збереженню людського потенціалу України, однак ці завдання слід доповнити і розширити.

По-шосте, Стратегія розвитку вищої освіти має більше орієнтуватися на розвиток регіонів, саме цьому аспекту в ній приділено недостатню увагу. Незважаючи на те, що більшість ВНЗ підпорядкована Міністерству освіти, 77% університетів, академій та інститутів (216 закладів з 281) здійснюють свою діяльність у регіонах. Вони переважно залучають на навчання молодь із регіону і їх

випускники переважно орієнтуються на регіональні ринки праці. Науково-дослідні підрозділи регіональних ВНЗ можуть активно включатися в дослідження і вирішення регіональних проблем. Тому ВНЗ регіонів виступають найважливішим суб'єктом регіонального розвитку. Однак у стратегіях регіонального розвитку їх діяльності не приділяється належної уваги, також і в даному проекті *Стратегії не забезпечено посилення участі вищих навчальних закладів у вирішенні проблем і забезпеченні розвитку регіонів*. Регіональним аспектам присвячено операційну ціль 3.3 – Збалансування мережі ЗВО з урахуванням галузевих і регіональних пріоритетів та історичного надбання, де мова йде про *раціональну структуру мережі ЗВО*, що, як правило, передбачає зменшення їх кількості. У межах впровадження підходів СМАРТ-спеціалізації (операційна ціль 4.4) йдеться про інтеграцію ЗВО у регіональні екосистеми та створення науково-бізнесових технологічних платформ на базі провідних ЗВО регіонів. Однак, для того щоб перетворити ВНЗ на активних суб'єктів регіонального розвитку, цього недостатньо. У Стратегії мають бути визначені напрями активної співпраці ВНЗ з регіональними органами влади та їх націленість на активну участь у вирішенні проблем регіонального розвитку.

Висновки та пропозиції з удосконалення змісту проекту Стратегії. Проведене дослідження свідчить, що в Україні упродовж незалежності приділялася увага розробці стратегічних підходів до розвитку освіти, в тому числі вищої. Завдяки цьому відбувалися поступові процеси трансформації вищої школи та її наближення до європейських принципів освіти. Однак зміни були надто повільними і не забезпечували динамічних перетворень у СВО відповідно до потреб сучасного людського й інноваційного розвитку, повноцінне входження вітчизняної освітньої системи в європейський освітній простір та перетворення її на потужного суб'єкта суспільного прогресу.

На основі зробленої експертизи змісту проекту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки автором пропонуються такі доповнення та удосконалення до її змісту.

Сформулювати мету Стратегії таким чином: мета Стратегії розвитку вищої освіти в Україні полягає в забезпеченні модернізації системи вищої освіти України у відповідності до сучасних світових трендів її розвитку, потреб суспільства у формуванні людського капіталу, відповідного сучасному технологічному розвитку, та завдань подолання негативних явищ у сфері вищої освіти і перетворення вищих навчальних закладів на осередки прогресивного інноваційного розвитку.

Удосконалити визначення Місії вищої освіти – сприяти сталому інноваційному розвитку України шляхом перетворення ВНЗ на осередки сучасних знань і новацій, які здійснюють підготовку сучасних висококваліфікованих фахівців, розвивають і поширюють наукові знання, забезпечують формування людського капіталу, розвиток інтелектуального, соціального та духовного потенціалу суспільства, готового до викликів майбутнього.

Доповнити стратегічну ціль 3 – Покращення системи управління освітою і забезпечення автономії ЗВО – *таким положенням:*

створити правові та організаційні засади для формування на базі окремих ВНЗ підприємницьких уні-

верситетів, які здійснюють підприємницьку діяльність у вигляді додаткових платних курсів навчання, проведення наукових досліджень та комерціалізації їх результатів на основі договірної співробітництва з приватними підприємствами, надання широкого спектру консалтингових послуг за профілем своєї діяльності, створенні наукових парків, технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів спільно з іншими стейкхолдерами на договірній основі.

У рамках стратегічної цілі 4 – Інтеграція науки, освіти та бізнесу для забезпечення економічного зростання країни – *посилити спрямованість діяльності регіональних ВНЗ на участь в інноваційному розвитку регіонів*. Доцільно сформулювати *окрему операційну ціль – Забезпечення активної інтеграції ЗВО у регіональні інноваційні екосистеми*. До завдань даної операційної цілі, крім тих, які в проекті стосуються взаємодії на регіональному рівні, доцільно включити такі:

до складу Наглядних рад ВНЗ залучати представників органів регіональної влади та регіональних бізнес-організацій;

забезпечити координацію основних видів діяльності ВНЗ (підготовка кадрів та науково-дослідна робота) з основними цілями та завданнями, визначеними стратегічними і програмними документами розвитку регіону;

стимулювати участь викладачів ВНЗ у розробці регіональних стратегій і програм, у виконанні регіональних замовлень;

сприяти створенню регіональних освітньо-науково-бізнесових кластерів, технологічних платформ та інших форматів співпраці вузів і бізнес-організацій для вирішення конкретних проблем.

Доцільно перелік цілей доповнити такою стратегічною ціллю: *Створення у ВНЗ студентоорієнтованого освітнього середовища, спрямованого на формування студента, як активного і відповідального суб'єкта освітнього процесу*. Перелік завдань цієї цілі міг би включати таке:

забезпечення суттєвого розширення автономії студента, надання права вибору дисциплін та викладачів;

надання можливостей студенту у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії, не прив'язаної жорстко до термінів навчання в межах семестрів;

розробка правових та організаційних засад, що забезпечують істотне підвищення відповідальності студента за планування власного навчання, освоєння навчальних дисциплін та виконання навчального плану, за взаємодію з педагогами та іншими учасниками освітнього процесу;

запровадження сучасних форм і методів навчання, які забезпечують інтерактивну взаємодію викладача і студента, ефективне освоєння знань та формування навиків безперервної самоосвіти;

широке залучення студентів до різноманітних форм наукової та інших видів творчості, створення умов для розвитку і реалізації їх особистостей у період вузівського навчання;

широке залучення студента до різноманітних форм студентського управління, забезпечення реального студентського самоврядування в діяльності вищих навчальних закладів.

Слід розробити і запровадити комплекс організаційних, інформаційних, навчально-методичних заходів із розширення доступу до вітчизняних закладів ви-

щої освіти та стимулювання залучення до неї широких прошарків населення України та з інших країн, в тому числі осіб старшого віку, для актуалізації їх кваліфікаційного рівня і підвищення конкурентоспроможності на сучасному ринку праці, що динамічно змінюється.

Список використаних джерел

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. МОН України. Проект Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-strategiyi-rozvitku-vishoyi-osviti-ukrayini>

3. Вітренко Ю. М., Ворона В. О. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки: економічний аспект. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. № 2(2). doi: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-6>.

4. Винницький М. Про стратегію розвитку вищої освіти. Нам не потрібна «вивихнута» автономія. *Дзеркало тижня*. 2020. 12 листоп. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/nam-ne-potribna-vivikhnuta-avtonomija.html>.

5. Як покращити проект Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки? Аналітична записка / Аналітичний центр Київського університету імені Бориса Грінченка «ОсвітАналітика». URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Highered-in-2031-commentary.pdf>.

6. Антонюк В. П. Стратегічні засади управління розвитком вищої освіти України в контексті євроінтеграції. *Ефективні рішення в економіці, фінансах та управлінні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 5 лютого 2021 р). Одеса: Східно-європейський центр наукових досліджень, 2021. С. 120-123.

7. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37-38. Ст. 2004 (зі змінами і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

8. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.

9. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.

10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3442013-15402>.

11. Etzkowitz H. and Leydesdorff, L. The dynamics of innovation: from National Systems and "Mode 2" to a triple helix of university-industry-government relation. *Research Policy*. 2000. № 29. P. 109-123.

12. Romer P. M. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. 1990. Vol. 98. № 5. P. 71.

13. Каленюк І., Дяченко А. Підприємницькі університети в глобальному освітньому просторі. *Міжнародна економічна політика*. 2016. № 2 (25). С. 60-75.

14. Україна в Програмі ЄС Еразмус+ 2014-2020 рр. URL: <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/novyny-i-baza-proektiv.html>.

References

1. Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiiey storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

2. MON Ukrainy. Proiekt Stratehii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na 2021-2031 roky [MES of Ukraine. Draft Strategy for the Development of Higher Education of Ukraine for 2021-2031]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-strategiyi-rozvitku-vishoyi-osviti-ukrayini> [in Ukrainian].

3. Vitrenko, Yu. M., Vorona, V. O. (2020)/ Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021-2031 roky: ekonomichniy aspekt [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031: the economic aspect]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 2(2). doi: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-6> [in Ukrainian].

4. Vynnytskyi, M. (2020). Pro stratehiu rozvytku vyshchoi osvity. Nam ne potribna «vyvykhnuta» avtonomiia [About the strategy of higher education development. We do not need "dislocated" autonomy]. *Dzerkalo tyzhdnia – Mirror of the week*, 12 November. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/nam-ne-potribna-vivikhnuta-avtonomija.html> [in Ukrainian].

5. Yak pokrashchyty proiekt Stratehii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na 2021-2031 roky? [How to improve the draft Strategy for the Development of Higher Education of Ukraine for 2021-2031?]. *Analytical Center of Borys Hrychenko University of Kyiv "EducationAnalytics"*. Retrieved from <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Highered-in-2031-commentary.pdf> [in Ukrainian].

6. Antoniuk, V. P. (2021). Stratehichni zasady upravlinnia rozvytkom vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [Strategic principles of managing the development of higher education in Ukraine in the context of European integration]. *Efektynni rishennia v ekonomitsi, finansakh ta upravlinni – Effective solutions in economics, finance and management*. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. (pp. 120-123). Odessa, Eastern European Center for Scientific Research [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine "On Higher Education"]. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 37-38, Art. 2004 (as amended and supplemented). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

8. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina XXI stolittia»): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 1993 r. № 896 [State National Program "Education" ("Ukraine of the XXI Century"): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 3, 1993 № 896]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>.

rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

9. Natsionalna doktryna rozvytku osvity: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 17 kvitnia 2002 r. № 347/2002 [National Doctrine of Education Development: Decree of the President of Ukraine of April 17, 2002 № 347/2002]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> [in Ukrainian].

10. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 chervnia 2013 r. № 344/2013 [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period up to 2021: Decree of the President of Ukraine of June 25, 2013 № 344/2013]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3442013-15402> [in Ukrainian].

11. Etzkowitz, H. and Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: from National Systems and "Mode 2" to a triple helix of university-industry-government relation. *Research Policy*, 29, pp. 109–123.

12. Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, Vol. 98, №5, pp. 71.

13. Kaleniuk, I., Diachenko, A. (2016). Pidpriemnytski universytety v hlobalnomu osvitnomu prostori [Entrepreneurial universities in the global educational space]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka – International economic policy*, 2 (25), pp. 60–75 [in Ukrainian].

14. Ukraina v Prohrami YeS Erasmus+ 2014–2020 rr. [Ukraine in the EU Erasmus + Program 2014–2020]. Retrieved from <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/novyny-i-baza-proektiv.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.03.2021

Формат цитування:

Антонюк В. П. Стратегія розвитку вищої освіти України в контексті вимог до людського капіталу та євроінтеграційних процесів. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С. 113–119. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).113-119](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).113-119)

Antonyuk, V. P. (2021). Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine in the Context of the Requirements for Human Capital and European Integration Processes. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (40), pp. 113–119. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).113-119](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).113-119)